

ВІДДІЛ ОСНОВНИХ КНИЖКОВИХ ФОНДІВ

Формування фонду книгосховищ відділу та створення структури основних книжкових фондів 1939–1941 рр.

Іван Радковець

*завідувач сектору виконання читацьких вимог із сховища «Цитадель»
відділу основних книжкових фондів ЛННБУ ім. В. Стефаніка*

На основі архівних матеріалів, які зберігаються у фондах ЛННБУ ім. В. Стефаніка, висвітлено передумови (1939) та становлення (1940–1941) Філії Бібліотеки Академії Наук УРСР у Львові. Проаналізовано плани, звіти, «Положення про відділ фондів та обслуговування читачів», на основі яких відтворено структуру відділу фондів та обслуговування у 1939–1941 роках. Подано списки працівників Філії Бібліотеки Академії Наук УРСР у Львові, та ряд персоналій відділу обслуговування читачів та фондів. Окреслено виробничі процеси, принципи та стан охорони фондів, порядок роботи книгосховищ, рух кадрів одного із найстаріших підрозділів бібліотеки — відділу основних книжкових фондів.

Ключові слова: *філіал бібліотеки академії наук УРСР у Львові, відділ фондів, обслуговування читачів, книгосховища, історія становлення.*

Based on archival material stored in the funds Vasyl Stefanyk Lviv National Scientific Library of Ukraine, describes the prerequisites (1939) and becoming (1940–1941) Branch Library of the Academy of Sciences of the USSR in Lviv. Analysis plans, reports, «The provisions of Department funds and services to readers», based on which reproduced the structure Department funds and services in the years 1939–1941. Filed under lists of employees Branch Library of the Academy of Sciences of the USSR in Lviv, and lists of workers Department funds and services. There were production processes, principles and status of funds, order of Book Storage, movement of personnel one of the oldest units of the library — Department main books funds.

Keywords: *Branch Libraries Academy of Sciences of USSR in Lvov, Department funds, service to readers, Book Storage, history of becoming.*

На основани архивных материалов, хранящихся в фондах ЛННБУ им. В. Стефаніка, освещено предпосылки (1939) и становление (1940–1941) Филиала Библиотеки Академии Наук УССР во Львове. Проанализировано планы, отчеты, «Положение об отделе фондов и обслуживания

читателей», на основании которых воспроизведена структура отдела фондов и обслуживания в 1939–1941 годах. Подан список работников Филиала Библиотеки Академии Наук УССР во Львове и персоналии отдела обслуживания читателей и фондов. Очерчено производственные процессы, принципы и состояние охраны фондов, порядок работы книгохранилищ, движение кадров одного из самых старых подразделений библиотеки — отдела основных книжных фондов.

Ключевые слова: филиал библиотеки академии наук УССР во Львове, отдел фондов, обслуживание читателей, книгохранилища, история становления.

Корені відділу основних книжкових фондів ЛННБУ ім. В. Стефаника сягають ХІХ ст., коли 1827 року до Львова з Відня прибули вози, на яких знаходилось близько 50 скринь. У них було спаковано понад 10 тисяч видань, що налічували 19 тисяч томів — бібліотека, зібрана Юзефом Максиміліаном Оссолінським [12, с. 74].

Лише у 1831 році було відкрито читальний зал, а також приміщення, призначене для основного фонду бібліотеки. Про що сповіщає тодішній директор Костянтин Словінський [12, с. 83]. Щоденно в ті часи обслуговувалось по 30-40 читачів.

Це коротка передісторія. Історія ж відомої нині в Європі і світі духовної і науково-освітньої установи під назвою Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника і, відповідно, її відділу основних книжкових фондів розпочинається наприкінці 1939-го року.

Як відомо, 1-го вересня 1939-го року нападом гітлерівської Німеччини на Польщу розпочалася Друга світова війна. 17-го вересня 1939-го року, у відповідності з таємним пактом Молотова-Ріббентропа, радянські війська ступили на територію Польщі зі східного напрямку.

19 вересня на Личаківській рогатці та в районі Винник червона армія зустрілась з німецькими частинами і, внаслідок переговорів між радянським і німецьким командуванням, німці відійшли і вже 22 числа загони червоноармійців крокували львівським бруком. У ці дні в газеті «Wiek Nowy» [14, с. 2] було опубліковано повідомлення про трагічну смерть директора Оссолінеуму Людвіга Бернацького. «Інфаркт!» — таким було заключення лікаря [13, с. 279].

Нова влада діяла оперативно.

Вже 17 листопада 1939 р. газета «Вільна Україна» [9] опублікувала повідомлення про прийняття Тимчасовим управлінням Львівської області постанови про охорону пам'ятників культури, музейних цінностей та бібліотек. У ньому, зокрема, зазначено: «Для організації обліку і встановлення належної охорони пам'ятників культури при Тимчасовому обласному управлінні утворено комісію під головуванням письменника-орденоносця Петра Панча. До складу комісії ввійшли також, професор Львівського державного університету Іван Крип'якевич, професор Львівського державного університету Михайло Возняк та інші.

Комісії доручено взяти на облік і організувати охорону всіх музеїв, бібліотек, історичних архівів та пам'ятників культури, що належали колишнім польським державним інститутам і установам, а також приватним особам, які залишили територію Західної України» [9, с. 1].

Передусім йшлося про надання бібліотечній роботі промоскопського ідеологічного змісту.

У архіві ЛННБУ ім. В. Стефаника збережено документ [4, арк. 13-17], датований 28 грудня 1939 р. та підписаний новим директором «Оссолінеум», в якому він представив «... ось такий план праці «Оссолінеум», у будучности, по мо[ї]м розумінню з застосуванням сталінської національної політики на тім дрібним відтинку» [4, арк. 14].

Вже у загальних засадах директор, польський комуніст Юрій (Єжи) Борейша зазначає: «Однаковож перестерігаю перед маловаженням всього, що дотепер зроблено в області каталогування чи інвентаризації збірок. Досвідчення радянських бібліотек нас вчить, що треба поступати дуже обережно» [4, арк. 15].

Наприкінці 1939 року майбутню організацію та структуру «Заведення «Оссолінеум» тодішній директор вбачав у тому, щоб «війти як неподільна цілість у склад Академії Наук УРСР» [4, арк. 13]. Водночас із створенням постійно діючого представництва АН УРСР у Львові Ю. Борейша пропонував здійснювати керівництво не лише Науковим Товариством імені Шевченка, але перейменувати «Оссолінеум» на «Інститут імені Адама Міцкевича та Юлія Словацького».

На думку Ю. Борейші, «На чолі, як голова Інституту, повинен стати марксист, обізнаний з польською культурою. Однак Академія Наук повинна на найближчий рік виділити сталого делегата до «Оссолінеум». Делегат повинен постійно мешкати у Львові. Директор повинен обов'язково стало з ним порозуміватися у всіх засадничих справах. Між Науковим Товариством імен[і] Шевченка та Інститутом Міцкевича-Словацького повинна створитися співпраця та сердечні відносини» [4, арк. 13].

Провадилась і відповідна кадрова політика — «Ми розпочали працю в справі перегляду кадр[ів] дотихчасових працівників «Оссолінеум» на підставі старих персональних актів та зібраного автобіографічного матеріалу. В цій справі зроблю подрібний звіт. Як пильну справу смотрю вислання ряд[у] працівників до Києва на практику до музеїв, як також бібліотек. Пропоную вимінний виїзд інструкторів до праці тут» [4, арк. 16].

Переоблаштування бібліотеки «Оссолінеум» на новий лад почалося негайно: «У бібліотеці ми розпочали працю над зорганізованням Кабінету Маркса-Енгельса-Леніна-Сталіна, на взір такого кабінету в Київській Бібліотеці Академії Наук. Справа впровадження нових каталогів, при існуванні алфавітного та предметного, мусить бути науково вивчена відповідною комісією, що возьме під обзір останні досягнення у СРСР. Сам вивідаюся за реформовану децималкою*. Треба також приступити до пагінації та описання великих рукописних засобів, бо існуючі каталог в найменшій мірі не відповідає потребі» [4, арк. 17].

Свої міркування Ю. Борейша підсумував так: «Оссолінеум» становить для польської культури так важну позицію, як Лавра у Києві. Вірую, що по думці сталінської національної політики, конечна постанова в справі «Оссолінеум» буде слухна: отсе письмо трактую як один з проєктів розв'язання справи. «Оссолінеум» як філія польського нацменшинства при Академії Наук УРСР — видається мені найслухнішим розв'язанням» [4, арк. 17].

2 січня 1940-го року Рада Народних Комісарів УРСР прийняла постанову «Про організацію наукових установ в Західних областях Української РСР». У пункті другому цієї постанови вказується: «Організувати в м. Львові філію бібліотеки Академії

* Десяткова класифікація на основі класифікації Д'юї.

наук УРСР, передавши їй бібліотеки: а) Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка, б) наукового товариства «Осолінеум» і в) Народного дому» [10, с. 144].

Отже, на базі постанови Раднаркому УРСР від 2 січня 1940-го року почалось формування академічної бібліотеки у Львові.

Згідно зі звітом директора за 1939 рік та перший квартал 1940 року, працівники бібліотеки, які займалися комплектуванням фонду нової бібліотеки, обслуговуванням читачів та фондів мали завдання та були залучені до формування «... одної мудро і доцільно зорганізованої бібліотеки, відтак змінити старі системи норми праці на нові, полегшити читачам користуватися збірками і тим чином збільшити кількість відвідувань. Наприкінці підготувати ради бібліотекарів-фахівців» [4, арк. 37].

Вже 2 січня 1940 директор «Оссолінеум» Юрій Борейша підписує «Циркуляр № 1» [5, арк. 1], з якого довідуємось, що у зв'язку із подальшою інвентаризацією нових фондів відкриття читального залу та сховища відбудеться 6 січня 1940 року.

Подальші «Циркуляри», які впродовж 15 січня 1940 підписав директор «Оссолінеум» Ю. Борейша, характеризують внутрішнє життя бібліотечного колективу. Зокрема, відбулись кадрові призначення: «Казимира Тишковського заступником директора цілості Заведення «Оссолінеум», Станіслава Осовського другим заступником і «делегатом до справ Бібліотеки і Музею», Футери делегатом директора до справ друкарні та переплетні «Оссолінеум», Кадлеца Франца його заступником і керівником друкарні, Зигмунта Соболевського адміністративним керівником цілості Заведення «Оссолінеум», Давида Кіршбрауна політичним комісаром Заведення «Оссолінеум» при «асисті» Полевкі і Якубця» [5, арк. 2-5].

Для ознайомлення читачів бібліотеки з тим, що з 15 січня 1940 р. «Читальний зал № 1» буде відкритий цілий день, директор видав розпорядження «тричі оголосити [про це] в «Czerwonym Sztandarze» та «Вільній Україні».

Не минуло директорське розпорядження і стану матеріальної бази бібліотеки, передусім будівель: «Адміністрація під особисту відповідальність керівника Зигмунта Соболевського проведе інвентаризацію майна на теренах Оссолінеуму, Оссолінських, 2,

Оссолінських, 11, Каліча, 5. Опис виконає комісія у складі: керівник робітничого комітету тов. Сенюта, керівник адміністрації Зигмунт Соболевський, господар Скерлінський Антоній та Павло Гермази. Не будуть інвентаризовані два приміщення які зайняті мною» [5, арк. 7].

Цій же комісії було доручено описати та пронумерувати всі приміщення у будинку по вул. Оссолінських, 2 «відповідно до затвердженого мною взірця номерків».

Ще одне важливе розпорядження директора від 15 січня 1940 р. — «Циркуляр № 6»: «Від цього дня: Всі внутрішні документи повинні виконуватись українською та польською мовами. Звертаю увагу працівників «Оссолінеум», на необхідність вивчення мови більшості населення на [цій] землі та в українській державі» [5, арк. 8].

22 та 23 січня 1940 р. до відома працівників було доведено «Циркуляри», згідно з якими заборонялась «видача будь-яких книжок зі сховища Оссолінеум без письмового дозволу» та «виносити з Закладу Оссолінеум, при вул. Оссолінських, 2 будь-які предмети, окрім матеріалів, що належать друкарні» [5, арк. 12].

31 січня 1940 р., у зв'язку з відрядженням директора Ю. Борейши до Києва, виконуючий обов'язки директора Оссолінеуму Осовський, на виконання постанови президії Академії Наук УРСР, видав «Циркуляр № 11» про призначення «тимчасово виконуючим обов'язки директора філії Бібліотеки Академії Наук, в склад якої входить бібліотека «Оссолінеум», тов. Зайкіна» [5, арк. 15].

Я. І. Зайкіну приписувалось негайно приступити до прийому книжкового фонду та майна бібліотек і «Після перегляду особового складу бібліотек колишн.[ього] «Оссолінеума», Наукового Товариства ім. Шевченка та бібліотеки Народного Дома подати списки осіб на затвердження керівних посад по філії бібліотеки АН у Львові» [5, арк. 16].

Тим же наказом було створено чотири комісії «для прийому майна, будівель, наукового обладнання та книжкових фондів».

13 лютого 1940 року в кабінеті дирекції, відповідно до наказу ТВО директора, відбулось перше засідання комісії для опрацювання проекту структури філії бібліотеки Академії Наук [5, арк. 21]. Головою комісії було призначено Володимира Вікторовича

Дорошенка — члена НТШ, багатолітнього бібліотекаря, а згодом директора бібліотеки цієї інституції, літературознавця та бібліографа. До складу комісії увійшли: М. Д. Деркач, Р. К. Котуля, В. Й. Віслоцький, Й. К. Келлес-Кравз, Е. Т. Куркова, С. Т. Інлот, М. Й. Якубець та Генсьовський. Я. І. Зайкіним була підготовлена «Пам'ятка для тов.[аришів], які беруть участь в комісії для приймання бібліотеки кол.[ишнього] «Оссолінеума» і Тов.[ариства] Імени Шевченка та Народного Дому» [5, арк. 22].

З 19 по 24 лютого 1940 р. була створена чергова комісія для опрацювання генерального плану і розміщення книжкових фондів і відділів бібліотеки АН УРСР. До її складу увійшли В. Віслоцький, М. Деркач, С. Інлот.

Певне занепокоєння керівництва бібліотеки викликав стан трудової дисципліни в колективі, яка значно ослабла з початком воєнних дій. 21 лютого 1940 року було видано наказ, яким впроваджувалась низка заходів, спрямованих на регламентацію як повсякденного життя, так і функціональної діяльності трудового колективу [5, арк. 30].

У відповідності з наказом від 21 лютого, свою відсутність на роботі кожен працівник повинен був завірити «Страхлистом», про що у наказах по бібліотеці зазначалось: «відсутній за хворостю», або засвідчував відповідним документом — про відрядження чи відпустку. В наказі наголошувалось: «Оскільки відсутність працівників не буде зголошена і подана в наказі, [дирекція] не платитиме за час відсутності» [5, арк. 40]. В умовах безгрошів'я і інфляції це було суворим покаранням.

При звільненні заступника директора бібліотеки Ю. Борейши [5, арк. 49], наприкінці березня 1940 р., зазначалось: «за власним бажанням в зв'язку з переходом на літературну роботу». Підставою для звільнення працівника у той час в документах канцелярії використовувались наступні формулювання: «у зв'язку із виїздом зі Львова», «за власним бажанням», «згідно рапорту керівника», «відкомандировується до...», «неявка на роботу», «вилучити із списків співробітників за смертю».

Інкони працівники переводились з одного відділу в інший «з метою прискорення роботи у відділі» та «з метою доцільного використання». Наприкінці 1940 р. вже можна зустріти таке

формулювання: «оскільки ця робота вимагає висококваліфікованого фахівця» [5, арк. 156].

Збереглися індивідуальні звіти працівниці відділу обслуговування та фондів *Анни Розенбуш* [8, арк. 51-65] за період з 2 по 25 березня 1940 року написані польською мовою. Привертає увагу той факт, що паралельно із звіркою та пошуком книжок з бібліотек Яблоновських, графа Бадені, нею велась «праця для Бібліотеки Леніна у Москві та Львівського університету» [8, арк. 62].

Завдяки цим документам можемо стверджувати, що працівники відділу обслуговування та фондів стояли біля витоків багатьох підрозділів бібліотеки. Їхній професійний рівень дозволяв не лише фахово обслуговувати читача й володіти інформацією про фонди, а й бездоганно орієнтуватись у каталогах бібліотеки та інвентарно-топографічних «хашах» того періоду.

Зміна старої системи обслуговування читачів (розшук та підбір літератури за тематичним запитом читача, видача книжкових, періодичних видань та рукописів), на нову (самостійний пошук читачем видання в алфавітному та тематичних каталогах, визначення сигнатури (шифру) та заповнення бланку, обмеження читачів у доступі до рукописних видань) вимагали тісної співпраці з іншими відділами бібліотеки, наприклад, комплектування [8, арк. 55].

Звіт про роботу у першому кварталі 1940 року [4, арк. 38] ось як характеризує стан бібліотечних справ: «У тій цілій дуже важкій і відповідальній праці, було потрібно пильно бачити, щоби швидкими та недостатньо передуманими постановами не знищити дотеперішніх успіхів, а радше їх поволи змінити та побільшити. Також було доконче потрібно приглянутися місцевим обставинам та умовам праці і не наслідувати сліпо метод праці інших...»

Нові методи та умови праці, згодом змушували адміністрацію констатувати: «Бібліотекарі Львівської філії робили все можливе, щоби навчитися нової системи і достосувати ону до умов які тут існували. Навчання теорії йшло швидко, але її достосування до умов які ранше у всіх львівських бібліотеках існували не розвивалося. Робота пішла скорше щойно в половині травня, коли приїхала з Києва бригада бібліотекарів і зачала інформувати та практично навчати львівських товаришів системи стосованої у бібліотеці Академії Наук УРСР у Києві» [4, арк. 42].

Наприкінці березня 1940 року продовжувалась робота з впорядкування та формування не лише фондів, а й інших підрозділів філіалу Бібліотеки Академії Наук УРСР. У цей час було створено сектор опрацювання книжок і каталогів, зі структурними одиницями: Систематичного каталогу; Каталогізації й алфавітного каталогу. Водночас пропонувалось працівникам Боднару, Дорошенкові, Келлес-Кравз, Котулі, Деркач, Інглоту, Гембаровичу, Марковській і Кону подати до 2 квітня 1940 р. план роботи означених структур на другий квартал [4, арк. 43].

Дбаючи про фаховий рівень працівників і у зв'язку із тим, що ряд працівників не володів або мав проблеми із знанням української мови, 6 березня 1940 р. було видано наказ [5, арк. 35-38] про те, що всі робітники бібліотеки, які не знають української мови, мусять в найкоротшому часі навчитися як слід нею володіти. З цією метою дирекція бібліотеки організувала спеціальні курси, які для «наукових робітників» поділялись на дві групи: «для тих, що зовсім не знають української мови» та «тих, що хоч хоч трохи вміють по українську» [5, арк. 36].

Наприкінці травня 1940 року працівники бібліотеки познайомились з таким термінологічним означенням, як «спецвідділ» [5, арк. 67]. Частину фондів бібліотеки було відокремлено і вимагався окремий дозвіл для доступу до «спецфонду». Очолити такий відповідальний пост — «завідуючий спецвідділу» — прибув із Київської академічної бібліотеки Зехсер Наухим Йосипович. На відміну від інших зав. відділів, які одержували місячну платню у розмірі 600 карбованців, Зехсеру було призначено ставку 720 карбованців. Разом із новим зав. відділу до Львівської бібліотеки було прийнято ще двох колишніх працівників Київської бібліотеки: «Селицьку Зенейду Михайлівну та Каневську Етю Фридрихівну на посади старшого бібліотекаря» [5, арк. 67].

Відповідно до документів, про рух кадрів та організацію праці у відділах бібліотеки в 1940 році, саме кадрові питання були одними з найбільш важливих. З одного боку бракувало фахівців, а з іншого — наявні фахівці, відповідно до радянської ідеології, не завжди задовольняли адміністрацію. У зв'язку із цим, поруч із постійними працівниками окремих відділів, працювали бібліотекарі «поденні» або «по домовленню» [5, арк. 69]. Були випадки

коли поденних робітників з часом зараховували на ставку. Лише у середині червня 1940 р. секретарю було наказано скласти точний список співробітників «за належною формою» [5, арк. 71].

Наприкінці червня 1940 року директор доводив до відома всіх працівників бібліотеки [5, арк. 73], що у відповідності з указом Президії Верховної Ради СРСР від 26 червня 1940 р. «бібліотека переходить на 8 годинний робочий день. В зв'язку з тим праця в Бібліотеці встановлюється з 9 до 17.30 з перервою на ½ год[ини] для сніданку.»

Саме на червень–липень 1940 р. припадають доволі вагомі зміни у робочому ритмі працівників бібліотеки, які займалися обслуговуванням читачів та фондів. Уже з першого липня 1940 року «Наукова Працівня була відкрита від год. 1-ої з полудня до 9-ої вечора» [5, арк. 75].

У середині 1940 року для перегляду каталогу було підготовлено інструкцію [8, арк. 17-18], яка була надрукована польською та українською мовами. Всі, хто працював з каталогами, застерігались: «Під ніякою умовою не можна ані виймати ані переставляти каталогових карт зі скринок, навіть у випадку за примічення похибки. На похибку належить звернути увагу керівникові робітні або джурному працівникові. Переглядати картки лише так, щоби їх не виймати зі скринки. Каталог є уложений за абеткою українсько-російською... Сигнатура книжки є написана з правила в горі, на лівім розі від читача» [8, арк. 18].

У тому ж часі у бібліотеці розробляється «Положення про відділ фондів та обслуговування читачів». Зберігся його рукопис, [8, арк. 14-15]. Окрім впровадження у повсякденну практичну діяльність відділу необхідних фахових норм, правил і новацій, «положенням» передбачалось «Пропагування серед читачів марксистсько-ленінської теорії, антирелігійна пропаганда, пропагування ідей соціалістичного патріотизму, ознайомлення читачів з найновішими досягненнями радянської та світової науки та техніки». До основних завдань відділу було віднесено і «Організацію розташування, збереження та переховування основних книжкових фондів бібліотеки».

Відповідно до «положення», структуру відділу фондів та обслуговування творили три сектори: обслуговування читачів,

абонемент і МБА*, фондів. Сектор обслуговування містив такі дільниці: читальні зали, видача, підручна та довідкові бібліотеки. До сектору фондів належало головне книгосховище. «На чолі відділу, — наголошувалось, — стоїть завідувач, який безпосередньо підпорядкований дирекції, та два його помічники». Окремі ділянки очолювали завідувачі та бригадири [8, арк. 14а].

Оскільки абонемент, МБА та читальні зали були структурними підрозділами відділу фондів та обслуговування читачів, то працівниками відділу було розроблено «Положення про звання «Почесного читача» Бібліотеки АН» [8, арк. 13]. Відповідно до нього — звання «почесного читача» могла надати виключно вчена рада бібліотеки «свою постановою». Водночас зазначалось: «Звання «почесного читача» бібліотеки може бути надано кожному з читачів бібліотеки, за надавану ним систематичну допомогу бібліотеці...» Допомога бібліотеці могла виявлятися у комплектуванні фондів бібліотеки «цінними виданнями, що відсутні у фондах бібліотеки».

Щодо роботи сектору фондів безпосередньо, то слід зазначити, що в 1940 році, з лютого по червень, видавалось від 1500 до 2500 видань та до 40 рукописів щомісяця. У цей час відбувалося злиття в один топографічний ряд літератури з колишніх бібліотек «Оссолінеума», «Баваровських», «графа Бадені», «Яблоновських» [8, арк. 51-65]. За поданими у звітах інвентарно-топографічними даними вдалось виявити, що це була література датована серединою XIX ст., та становила державні розпорядження й звідомлення з історії Галичини.

Поза сумнівом, що провідна роль в становленні відділу основних фондів належала кадрам фахівців. Показовим у цьому плані є кар'єрне зростання З. М. Селицької. Прибувши з Києва до Львова, *Зінаїда Михайлівна Селицька* була прийнята, з 10 травня 1940 р., на посаду старшого бібліотекаря, з 25 липня по вересень вже обіймала посаду заступника керівника сектора фондів і обслуговування, а з 5 вересня 1940 р. «Гов. Селицьку призначити керівником відділу обслуговування і фондів зі ставкою 720 крб...» [5, арк. 109]. У філіалі Бібліотеки Академії Наук УРСР у Львові З. Селицька пропрацювала до грудня 1940 року, коли її

* Міжбібліотечний абонемент.

було «відкомандировано» до Київської бібліотеки. У списку наукових співробітників АН УРСР вона згадується, як «головний бібліотекар-вчений спеціаліст Бібліотеки АН (1944-1945)» [2, с. 311]. Саме З. Селицькій у липні 1940 року було доручено, спільно з В. Віслоцьким, «негайно скласти план роботи Сектору фондів і обслуговування» [5, арк. 84].

Планувально-звітна система у другій половині 1940 року була мало що не головним обов'язком працівників всіх підрозділів бібліотеки. Окрім щоденних індивідуальних звітів, наприкінці кварталу складався загальний квартальний звіт по підрозділу, а напередодні кварталу видавався наказ такого змісту: «Всім заввідділів та кабінетів приступити до складання планів роботи...» [5, арк. 113].

Для впорядкування роботи книгосховищ наприкінці вересня 1940 року було вирішено обмежити доступ працівників до них. У зв'язку із цим було видано наказ № 78: «Від 30.IX.1940 р. вступ до головного книгосховища дозволяється тільки слідуючим товаришам: Фитрі, Гармазому, Півоварови, Падохови, Вислоцькому, Селицькій. Всі інші працівники бібліотеки отримують книжки посереднь[о] через магазинерів* за замовленням (закладкою) на котрій потрібно подати: Шифр (номер) книжки, дату та своє прізвище. Без закладки невільно нікому ніякої книжки видати. Працівникам відділу обслуговування дозволений вступ до магазину тільки в присутності вище поданих товаришів» [5, арк. 114]. Таким чином, 30 вересня 1940 року слід вважати датою «народження» бланку замовлення, яким бібліотека користується сімдесят років.

11 жовтня 1940 року відбулася чергова зміна керівництва Бібліотеки: Я. І. Зайкін був звільнений «у зв'язку з переходом на іншу роботу», а місце директора посів Ілля Наумович Зеленко — бібліотекознавець, старший науковий співробітник АН УРСР [5, арк. 126]. На цій посаді він пробув до червня 1941 року.

Окрім прийнятих приміщень та книжкового майна, директор Зеленко прийняв «відповідні штати та структури бібліотеки». Згідно з актом, у бібліотеці було 10 відділів, 4 кабінети, фотолабораторія, реставраційна, секретаріат та адміністративно-

* Працівників сховищ.

господарська частина. У штатному переліку відсутня будь-яка інформація про такий підрозділ як фонди. Натомість «Отдел обслуживания», винесено окремим підрозділом, незважаючи на те, що з січня 1940 року неодноразово згадується «відділ обслуговування і фондів» [6, арк. 1].

Наприкінці жовтня 1940 року працівники бібліотеки залучались і до різних позабібліотечних заходів, організованих радянською владою. Зокрема до воєнізованих: «На підставі розпорядження Львівського Штабу МПВО* організовані курси по підготовці кадрів МПВО на підприємствах і в установах. Курси працюватимуть без відриву від виробництва. На ці курси виділяються такі співробітники Філії Бібліотеки Академії Наук УРСР: тт. Райх, Ольшевич В., Канєвска Є. Курси починають працювати 12 жовтня 1940 р. в 19.30 годин по вул. Коссака** № 4» [5, арк. 128].

«З метою перевірки стану фондів в бібліотеці» [5, арк. 131] у середині жовтня 1940 року було призначено чергову комісію. Очолював її Н. Зехсер — завідувач спецвідділом, а членами комісії були призначені: Тур'ян, Яценко, Олексюк, Харшевський. Йшов подальший ретельний відбір літератури та її перегляд, з метою виявлення «ворожої».

Відповідно до статистичних звітів за вересень-грудень 1940 року [8, арк. 39-44], виконання виробничих процесів відділом обслуговування та фондів у четвертому кварталі 1940 року виглядало наступним чином:

- комплектування підручної бібліотеки — 1030 книг;
- інвентаризація підручної бібліотеки — 1250 книг;
- опис книг підручної бібліотеки — 1122 картки;
- відмічено в читацькому каталозі — 400 книг;
- розставлення книг — 1640 книг;
- наклеювання та шифрування книг — 600 од.;
- складання алфавітного та систематичного каталогів російською та іноземними мовами — 1500 книг;
- обслуговування читача — 10962;
- видача книг читачам — 13789;

* (МПВО — рос., МППО — укр.) — місцевої протиповітряної оборони.

** Вул. Коссака — сучасна вул. М. Щепкіна.

- видача книг із книгосховища — 10027 книг;
- прийом літератури в книгосховище — 11385 книг;
- абонемент — 1854 (по старій заборгованості повернуто — 1383 книг);
- МБА — 80 книг (вислано — 40 книг, одержано — 20 книг).

Відповідно до «Плану роботи відділу обслуговування та фондів», який датований 17 жовтня 1940 року [8, арк. 25-26] і підписаний Селицькою З. М., штатний розпис був наступним: «завідувач відділом — *Селицька З. М.*, обслуговування читача та внутрішня робота — *Шнайберг Б., Левнер К., Руднянська*, завідувач абонементу та МБА — *Брюкман С.*, дижурна по каталогу — *Лювська К.*, технічний бібліотекар книгосховища — *Пивовар І., Гармази В.*, гардеробщик — *Солярський, Слінецький М., Падох Т.*».

Ще у березневі дні 1940 року вся українська наукова та суспільно-політична громадськість готувалась відзначати сторіччя Шевченкового «Кобзаря». Ця подія не могла оминати увагу філії Бібліотеки АН УРСР у Львові, тому було видано наказ [5, арк. 33]: «Створити Комісію в складі тов. тов. Дорошенко, Деркач, Якубець, Олексюк для визначення сторіччя «Кобзаря» в філії Бібліотеки АН УРСР у Львові».

Упродовж 1940 року «Абонемент», як самостійний підрозділ відділу обслуговування та фондів, мав головним завданням відкрити доступ до літератури не лише окремим читачам — науковим співробітникам філій Інститутів Академії Наук, співробітникам філіалу бібліотеки АН, кваліфікованим фахівцям, що ведуть лекційну або наукову роботу, письменникам, малярам, архітекторам, акторам, музикантам, старшому командному складу робітничо-селянської Червоної Армії, стаханівцям та винахідникам, *але й бібліотекам науково-дослідних інститутів, установ, вишів, підприємств, громадських організацій* [8, арк. 14-15]. Для них запроваджувався так званий колективний абонемент.

До кінця 1940 року відділом обслуговування та фондів були розроблені «Правила користування абонементом в Філії Бібліотеки Академії Наук УРСР» [8, арк. 3-8]. Вони склались з 14 пунктів, у яких було зазначено, хто має право користуватися абонементом, кількість та термін користування книжками, підстави для того, «щоб стати абонентом» та документи які слід подавати.

Обмеження у видачі літератури користувачам через абонемент стосувались: стародруків, рукописів, графічної продукції, літератури кабінету бібліотекознавства, підручної та довідкової літератури читального залу.

Закінчувався 1940 рік. 30 грудня колектив бібліотеки святкував «День ударника». У святковому наказі [5, арк. 182] директор І. Н. Зеленко відзначав здобутки колективу за рік, самокритично зупинився на прорахунках і недоліках, поставив завдання на ближчу перспективу. За сумлінну працю оголосив подяки тридцяти восьми працівникам, а дванадцяти з них було виділено ще й грошові винагороди у розмірі 100 карбованців кожному.

Настав 1941 рік.

Наприкінці зими 1940–1941 років суворішими ставали ідеологічні вимоги. Ось як про це свідчать документи [7, арк. 30]: «Консультант з педагогіки т. Скочек у своїй роботі ігнорує радянські, українські, російські бібліограф[ічні] джерела та назви, чим довів свою неспроможність виконувати обов'язки консультанта. Т. Скочек з роботи звільнити».

Навесні 1941 року «З метою кращого зберігання рукописів, стародруків та рарів*» директор бібліотеки переймає на себе виключне право [7, арк. 34] «допускати читачів до цих матеріалів».

Водночас на працівників відділів покладалась обов'язки придивлятись до читачів та інформувати керівництво [7, арк. 34]: «Відділам організувати докладний облік того: хто саме (прізвище, ім'я по батькові, освіта, наукове звання) за дорученням якої установи та з якою метою звернувся до цих матеріалів. На звороті цієї анкети зазначити повний перелік матеріалів, що ними користувався читач». Серед відповідальних за виконання цього розпорядження знову зустрічаємо прізвища фондівців Інглот, Куркова.

Надходив квітень 1941 року. Знов-таки, традиційно, на початку кварталу, 1 квітня, завідувач «Відділом фондів та обслуговування» Хмельницький затверджує «Соціалістичні зобов'язання» [8, арк. 21] та «План роботи» [8, арк. 23] на II квартал 1941 року.

* Раритетні видання.

Ці документи дають нам можливість відтворити структуру відділу та прізвища відповідальних за певні ділянки роботи.

Загалом відділ на той час поділявся на три підрозділи: книгосховище, читальня та МБА. Працівниками книгосховища були: *Півовар, Падох, Гармази, Солярський, Слінецький*. У їхні індивідуальні плани входило: виділити стародруки й періодичні видання, які слід було перенести «на гору», виділити «некетеризовані книги для кетеризації», прийняти опрацьовані книжки та розставити їх на місце.

Перелік працівників читальні був наступним: *Шнайберг, Левнер, Гурвіц, Лосько, Стангрет, Хмельницький*. На них припадали наступні планові завдання: виділення періодики із загального каталогу, обслуговування читачів, організація вітрини-календаря, організація лекцій для читачів, аналітичний каталог журналів, опрацювання нових книжок і ведення каталогів читальні, укладення альбому газетних вирізок про XVIII партконференцію, проведення анкети «Чого бажає читач од читальні», складання масово-бібліографічної пам'ятки читача «М. Ю. Лермонтов», складання пам'ятки «Л. Н. Толстой».

Основним завданням МБА, відповідно до плану і прийнятих зобов'язань, була ліквідація заборгованості з 1939 року та зміцнення зв'язків з бібліотеками СРСР. Єдиним працівником, на якого припадали ці виробничі процеси [8, арк. 23-24], була *Станіслава Брюкман*.

Із середини квітня 1941 року все частіше працівники бібліотеки звільнялись у зв'язку із призовом до лав Робітничо-Селянської Червоної Армії. Так зберігся наказ [7, арк. 68] від 15 квітня 1941 року № 215, у якому йдеться про звільнення з роботи працівника книгосховища Тадея Падоха «в зв'язку з призовом».

У цей самий час у всіх державних установах Львова, як і інших міст, організуються курси ППХО*. Не виключення становила й бібліотека, тому у наказі [7, арк. 83] від 25 квітня можна зустріти: «Всім співробітникам Бібліотеки відвідувати організовані при бібліотеці курси ППХО... Особи що за віком

* Протиповітряна та хімічна оборона.

або за станом здоров'я не можуть відвідувати курси повинні здати іспит з обсягу програми ППХО протягом Травня, Червня місяця».

Про наростання напруги, як у суспільстві, так і у бібліотеці, вказує й той факт, що 10 червня 1941 року за наказом директора [7, арк. 122] з відпустки було відкликано товариша Зехсера Н. Й. «в зв'язку з терміновою роботою у спецвідділі».

21 червня 1941 року директор Зеленко «повернувся з Києва і приступав до виконання своїх обов'язків» [7, арк. 132]. Одне з наступних розпоряджень [7, арк. 135] він підписує як «Наказ № 1 Начальника об'єкту бібліотеки АН УРСР». В ньому, зокрема, говориться: «З метою забезпеченості праці встановлюю місця праці відділів: Палітурня та майстерні в рукописному відділі. Фотографу в бухгалтерії. Концентрації в музею. Відділ стародруків в малому книгосховищі. Бібліографія в каталозі. Картографія в книгосховищі та каталозі. Відділ музичний в каталозі. Всі останні відділи на своїх місцях». Ці заходи свідчать про передчуття працівниками бібліотеки неминучості нападу німецьких військ на СРСР.

Оскільки збережені у архіві ЛННБ накази «начальника об'єкту бібліотека» не містять датування [7, арк. 135-145], то можемо лише припускати, що «Наказ № 4», в якому говориться: «Своїм заступником по бібліотеці АН залишаю тов. Марковську у зв'язку з мобілізацією до війська. Заступником директора по адмін. частині залишаю тов. Марищука у зв'язку з мобілізацією до війська тов. Тишика. У випадку мобілізації до війська або відпустки головного бухгалтера тов. Премінгера Й. Е. назначаю його заступника тов. Махля К. Ф. з правом підпису грошових документів», припадає на 23-24 червня 1941.

У ці червневі дні 1941 року відбувається ряд звільнень працівників у зв'язку із мобілізацією. Серед прізвищ зустрічається й завідувач «Відділом фондів і обслуговування читача» Хмельницький Н. В.

Наказ № 7, вже за підписом заступника директора Марковської [7, арк. 141], приписує: «Зобов'язати всіх працівників бібліотеки невідривно бути на своїх місцях роботи, відділюватися тільки після сигналу і негайно після відкликання сигналу

приступати до праці. Всі, що порушуватимуть цей порядок будуть притягнені до відповідальності.»

Радянські війська та працівники державних установ залишали Львів 26 червня 1941 року. Багато мешканців міста намагались евакуюватись разом із своїми сім'ями. В цей самий час по Філії Бібліотеки Академії Наук УРСР у Львові, за підписом Марковської, видається наказ № 11 [7, арк. 145], у якому говориться: «Від 27.06.1941 встановлюється години праці від 9 год. До 17.30.». Оскільки багато працівників у ці дні звільнялись не лише у зв'язку із мобілізацією, а й писали заяви на профвідпустки, то цим же наказом їх застерігали: «Подається до відома всіх працівників що зарплата за профвідпустки не буде виплачуватись з гори».

30 червня 1941 року у Львові було проголошено Акт відновлення Української державності. Бібліотеці судилось пережити нові потрясіння. Німецька влада об'єднала наукові бібліотеки Львова в єдину мережу Державних бібліотек Лемберг (Staatsbibliothek Lemberg). Це був початок нової сторінки Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника.

Історія відділу основних книжкових фондів багато у чому повторює історію самої бібліотеки. Формально він був створений водночас із Львівською філією Бібліотеки АН УРСР у січні 1940 року. Об'єднуючи обслуговування та фонди, до червня 1941 року офіційно вже використовувалась назва «Відділ фондів та обслуговування читача». За свідченням архівних матеріалів, багатьом працівникам цього підрозділу бібліотеки у 1939–1941 роках доводилось у своїй роботі використовувати не лише досвід набутий до початку Другої Світової війни, а й вчитись у професіоналів, які добре знали, що бібліотекар це не просто професія — це покликання на все життя.

1. Акт прийому-передачі бібліотеки при зміні директора від 1 жовтня 1940 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 3. — 12 арк.
2. Бібліотека «Оссолінеум», Вроцлав. Відділ рукописів. — Ф. 1733, од. зб. 164-171. — 203 арк.

3. Звіт про роботу бібліотеки за 1939 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 1. — 37 арк.
4. Історія Національної академії наук України 1941–1945 : збірник. Ч. 2. : Додатки. / упоряд.: Л. М. Яременко ... [та ін.]. — Київ : Науково-видавничий центр НБВУ, 2007. — 573 с. — (Джерела з історії науки в Україні).
5. Історія Національної академії наук України, 1946–1950 : збірник. Ч. 2. Додатки / упоряд.: Л. М. Яременко ... [та ін.] ; Національна академія наук України, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. — Київ, 2008. — 716 с. — (Джерела з історії науки в Україні).
6. Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника. Відділ рукописів. — Ф. 9, о/н. — Відділу обслуговування та фондів. — Од. зб. 5386. — 78 арк.
7. Накази № 1-146 по бібліотеці // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 2. — 182 арк.
8. Накази по бібліотеці // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 42. — 145 арк.
9. Постанова про охорону пам'ятників культури, музейних цінностей та бібліотек // Вільна Україна : щоденна газета. — Львів : орган Львівського обкому та міському компартії України, обласної і міської Рад народних депутатів, 1939. — 17 листоп. (№ 46).
10. Радянський Львів. 1939–1955 : Документи й матеріали / Архівне управління УРСР, ЛДА ; уклад.: Губних З. О., Івасюта М. К., Пащенко В. Я. та ін. Львів : Книжково-журнальне видавництво, 1956. — 705, [3] с. : іл., табл.
11. *Fischer Adam*. Zakład Narodowy imienia Ossolińskich (Ossolineum), 1817–1917. — Lwów : Macierz Polska, 1917. — 87 s.
12. *Fischer Adam*. Zakład Narodowy imienia Ossolińskich: Zarys dziejów. — Lwów : Ossolineum, 1927. — 122 s.
13. *Korzon Krystyna*. Ludwik Bernacki bibliolog i edytor. — Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdansk: PAN, 1974. — 303 s.
14. Смерть dyr. Bernackiego [некролог] // *Wiek Nowy*. Popularny dziennik ilustrowany. — Lwów, 1939. — 21 wrzesnia, (№ 11520).